

Організацією Об'єднаних Націй у Парижі 1995 р., у якій не тільки проголошені принципи толерантності в сучасному і майбутньому світі, але й зазначені шляхи їхньої реалізації [3]. Вагомим є той факт, що в цьому документі вирішальна роль у реалізації принципів терпимості приділяється освіті, як системі формування людини. А найбільш ефективним засобом попередження нетерпимості, – підкреслено в Декларації, – є виховання. “Виховання в дусі толерантності починається з навчання людей тому, в чому полягають їхні загальні права і свободи, щоб забезпечити здійснення цих прав і зміцнити прагнення до захисту прав інших. Виховання в дусі толерантності варто розглядати в якості невідкладного найважливішого завдання. Воно повинно бути спрямоване на протидію впливу, що викликає почуття страху і відчуження стосовно інших. Воно повинно сприяти формуванню у молоді навичок незалежного мислення, критичного осмислення і вироблення суджень, що ґрунтуються на моральних цінностях” [4].

Аналізуючи толерантність з точки зору соціальних установок, знань, якісних рис та інструментальних умінь, можна стверджувати, що критеріями толерантності є такі інтегративні характеристики особистості як: терпимість, емпатійність, комунікабельність, емоційна стабільність, соціальна активність, достатній рівень культури, достатній рівень розвитку мислення як усього суспільства, так і кожної окремої особистості.

З вищезазначеного можна зробити висновки, що толерантність є невід'ємною частиною кожного полікультурного середовища. Толерантність (терпимість) сьогодні є не лише абстрактним ідеалом, то є умова виживання та співіснування різних культур, ідей, переконань тощо. Можна стверджувати, що перспективи подальшого дослідження пов'язані з аналізом та впровадженням принципів виховання молоді в координатах толерантності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г. Толерантность: от утопии к реальности. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.
2. Бубер М. Я и ты. – М.: Высшая школа, 1993. – 175 с.
3. Декларация принципов терпимости. – Париж, 1995.
4. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – №11. – С. 46-54.
5. Проблемы толерантности в подростковой культуре/ Под ред. В.С. Собкина. – М.: Мин-во образования Рос. Федерации, 2003. – 263 с.
6. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 144 с.
7. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти. Затверджена Колегією Міністерства освіти і науки України 28.02.98.
8. Концепція громадянського виховання. Затверджена Постановою президиї Академії педагогічних наук України “Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді” від 19.04.2000, №1-7/4-49.
9. Національна програма “Діти України”. Затверджена Указом Президента України 18.01.1986, №62/96.-К., 1995.-36 с.
10. Ситарам К., Когделл Р. Основы межкультурной коммуникации// Человек. – М.: 1992. – № 5.
11. Рюс Жаклін. Поступ сучасних ідей. – К., 1998. – 669 с.
12. Батищев Г.С. Найти и обрести себя. Особенности культуры глубинного общения// Вопросы философии. – 1995. – № 3. – С.103-130.

УДК 373.31

С.І. Якименко

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ РІВНІ ПІЗНАННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

У статті автор розкриває психолого-педагогічні рівні пізнання молодшими школярами навколишнього світу.

In the article the author exposes psychologo-pedagogical even cognitions the junior schoolboys of outward things.

Актуальністю сьогодення стала проблема – антропоцентрична екологічна свідомість як психічна основа екологічно-безграмотних дій людини в довкіллі. Численні екологічні кризи, екологічні катастрофи стали результатом створення нової системи взаємодії людини й природи, в основу якої покладено так звану інвайронментальну парадигму (New Environmental Paradigm). На нашу думку, основним завданням є збереження самої людини як біологічного виду: перебудова її світоглядної свідомості, її ставлення до навколишнього середовища в цілому. Закладені в концепції інвайронменталогії положення набули сьогодні поширення в усіх розвинутих країнах Заходу, але найбільше прихильників ці ідеї мають у Великій Британії, Франції, Німеччині, Канаді та США. Спеціалісти, що працюють над розв'язанням проблем освіти в галузі навколишнього середовища в названих країнах, визначають основні положення інвайронменталогії,

Метою статті є розкриття і аналіз проблеми взаємодії особистості з навколишнім середовищем. Ми дійшли висновку, що для розв'язання комплексу психолого-педагогічних проблем формування екоцентричного світогляду особистості, який ґрунтується на інвайронментальній парадигмі, потрібно виконати такі завдання:

1. Повністю відмовитися від ієрархічної картини світу. Для цього треба поетапно формувати в свідомості учнів психічні настанови на те, що людина не має жодних привілеїв чи переваг на існування перед будь-якими іншими живими істотами, але маючи розум, культурні технічні здобутки, вона зобов'язана діяти в довкіллі тільки на принципах моралі.

2. Усвідомити потребу гармонійного розвитку людини й навколишнього середовища.

Сутність цього положення полягає у формуванні світоглядної свідомості особистості, стійких психічних настанов на потребу рівноправного, партнерського існування людини й довкілля, визнання себе не власником природи чи окремих її об'єктів, а одним із членів природної спільноти.

3. Орієнтуватися на екологічну доцільність будь-якої діяльності і довкілля, не протиставляючи себе природі.

Це означає сприяти усвідомленню учнями виняткової самоцінності об'єктів, що мають таке саме право на існування як і людина; заміну психічних стереотипів “корисний” і “шкідливий” біологічний організм, об'єкт чи явище неживої й живої природи на стереотипи повноцінних суб'єктів і партнерів у взаємодії з нею.

4. Дотримуватись етичних норм у взаємодії з навколишнім світом. Це означає сприяти усвідомленню, засвоєнню й дотримуванню моральних норм і етичних правил як у спілкуванні між людьми, так і у взаємодії з навколишнім середовищем.

5. Максимально враховувати запити на життєвий простір і потреби будь-яких біологічних об'єктів.

Для цього потрібно змінити стереотипи мислення і, відповідно, діяльності в довкіллі з непомірного “впливу на природу” на екологічно-доцільну взаємодію.

6. Усвідомлювати пріоритетність діяльності.

Сприяти усвідомленню учнями правила екологічного пріоритету діяльності: доцільною є та діяльність, яка не порушує екологічної рівноваги в природі, зберігає баланс непрагматичної взаємодії людини з природою.

7. Визнавати незаперечність спільного шляху розвитку людської цивілізації й природи, тобто розуміти цілісність і взаємозалежність соціального й природного середовища й того, що вони можуть розвиватися лише в процесі еволюції.

У Концепції екологічної освіти України зазначено, що пріоритетом загальної екологічної освіти є особистісна орієнтація, що передбачає створення таких умов, за яких природа стає особистісною цінністю для кожного школяра. Такий підхід реалізується на трьох ступенях відповідно до віку дітей, обсягу та рівня їх знань і досвіду, психологічних особливостей.

У загальноосвітньому навчальному закладі I ступеня (1-4 класи) забезпечується:

- набуття елементарних знань про природу та взаємозв'язки у ній, взаємовплив людини та природи;
- усвідомлення, що погіршується стан навколишнього середовища внаслідок господарської діяльності та особистої причетності до екологічних проблем;
- розвиток ціннісного відношення до природи як джерела задоволення комунікативних, пізнавальних, рекреаційних та інших потреб особистості;
- формування здорового способу життя та навичок екологічно-доцільної поведінки.

У навчально-виховному процесі ми виділяємо чотири основних психолого-педагогічних рівні пізнання учнями навколишнього середовища.

Перший рівень – це усвідомлення навколишнього середовища на основі сенсорного сприйняття реалій дійсності, оцінки форм, структури, кольору, окремих елементів цілого.

Другий рівень – усвідомлення особистістю місця й ролі людини в навколишньому середовищі як єдиній цілісній системі.

Третій рівень – формування стурбованості як однієї з етичних якостей особистості. (Під поняттям “стурбованість” ми розуміємо правила поведінки людей в навколишньому середовищі, їх відношення до природи, стосунки між собою). Стурбованість, зазначає В.В.Червонецький, як моральна категорія пов'язана з критичною оцінкою екологічної ситуації, ступінь усунення наслідків якої не задовольняє особистість і викликає потребу в активній діяльності, спрямованій на зміну становища на краще.

Четвертий рівень – це усвідомлення особистістю того, що навколишнє середовище безпосередньо впливає на поведінку людини та ступінь активності й широту її відповідно до діяльності, спрямованої на збереження природи.

Відтак, ми можемо зробити висновок і виділити такі положення, які розкривають психічні сприйняття учнями природи саме як середовища їх життя й співіснуванню з об'єктами живої природи, як необхідний діяльнісний компонент формування світоглядних позицій.

Сприйняття навколишнього середовища зумовлено психічним станом особистості та характером її діяльності в доквітлі. Ступінь сприйняття учнями однакових природних об'єктів чи явищ природи завжди відповідатиме їхньому психічному стану, розвитку інтелекту, сформованим моральним і етичним нормам поведінки та діяльності в доквітлі. Мета останньої є природним чинником у характері й інтенсивності взаємодії особистості з навколишнім середовищем та, відповідно, в ефективності її результатів.

Природне середовище одночасно впливає на всі органи чуття. Інформація про середовище та його тимчасовий стан, що надходить від усіх органів чуття, не може не акумулюватися за простими правилами накопичення, оскільки одночасно відбувається осмислення всіх зорових образів, звуків, запахів, працює уява і така інформація вже є надмодальною

Навколишнє середовище учні сприймають без певних чітких просторових меж і чітко часових інтервалів. Межі, умовні кордони й чітко фіксовані часові інтервали існування (біоценоз, популяція чи стація) або ж будь-яке природне явище всередині навколишнього середовища учні визначають саме залежно від завдання й характеру їхньої діяльності (не менш важливим є врахування психічного стану учнів та психічних настанов зовнішнього і внутрішнього характеру). Хибність чи певна неточність визначення цих параметрів пояснюється тим, що учні усвідомлюють лише суб'єктивно.

Сприйняття навколишнього середовища як цілісності найважливіше, оскільки сприяє усвідомленню учнями функціональної структури навколишнього середовища, яка за своїми законами впорядковує розмаїття явищ чи об'єктів, котрі є її складовими, а також забезпечує організуюче й детермінуюче сприйняття окремих елементів навколишнього середовища як цілісності. [1; 3]

Усвідомлення учнями елементів навколишнього середовища в соціальному аспекті, тобто суб'єктивне усвідомлення навколишнього середовища як сукупності явищ і об'єктів у

їх єдності і взаємозалежності передуює формуванню об'єктивного ставлення особистості до природи. Провідним чинником цього процесу є наявність досконало вивченого досвіду своєї громади і навіть окремо взятої родини. Суб'єктивне ставлення особистості в цьому контексті є серцевиною її світу, де стосунки з природою зумовлюють сутність, кількісні та якісні показники її потреб і через процес їх задоволення на всю поведінку особистості.

В умовній моделі сутності суб'єктивного ставлення особистості до навколишнього середовища виділяємо кілька етапів: *перший* – накопичення елементарного досвіду та знань взаємодії з навколишнім світом, усвідомлення місця свого “Я” в ньому; *другий* – визначення сукупності й характеру власних потреб; *третій* – визначення об'єктів або явищ природного чи соціального характеру, які, за переконанням особистості, мають задовольняти її потреби; *четвертий* – визначення об'єктивних зв'язків між об'єктами природи й потребами особистості та можливих шляхів їх задоволення; *п'ятий* – аналіз результатів своєї діяльності в навколишньому середовищі й визначення перспектив взаємодії з його об'єктами.

Таким чином, “справжня, а не формальна характеристика психічного розвитку дитини не може бути відділеною від розвитку її реального ставлення до світу, а отже, від змісту її ставлення й потреб”. Це нам дає можливість зробити висновок, що сутністю поняття “суб'єктивне ставлення особистості до навколишнього середовища” в контексті досліджуваної нами проблеми є сукупність процесів і дій, спрямованих на усвідомлення особистістю змісту й характеру взаємозв'язків своїх потреб з об'єктами та явищами довкілля, які в процесі психолого-педагогічного впливу є визначальними у формуванні норм її екологічно-доцільної поведінки й діяльності в навколишньому середовищі. В результаті це забезпечує усвідомлення особистістю того, що її суб'єктивний життєвий простір не повинен виходити за межі об'єктивного життєвого простору, тим самим будь-яка діяльність у довкіллі повинна підпорядковуватися нормам моралі і людської етики. Такої самої думки дотримується і В.В.Черновецький, стверджуючи, що, оскільки ставлення до навколишнього середовища матеріалізується в активних формах виявлення особистості, тоді правомірно постає питання про відповідальність за їх наслідки. У цьому зв'язку він приділяє увагу інтеріоризації здобутих знань з проблем навколишнього середовища і трансформації їх в особисті переконання учнів. Аналіз літератури з психології й педагогіки [2; 4] дають підстави визначити такі групи основних параметрів суб'єктивного ставлення особистості до навколишнього середовища:

- а) змістовно-просторовий параметр відбиває ті об'єкти навколишнього світу, в змісті й характері яких реалізується сутність та широта потреб особистості;
- б) змістовно-динамічний – відбиває, наскільки особистість пов'язує сутність своїх потреб з об'єктами та явищами світу і наскільки вони є значущими для неї;
- в) змістовно-рівневий – розкриває зміст діяльності і тривалість часового інтервалу, а також рівень проявлення суб'єктивного ставлення особистості до навколишнього світу;
- г) аналітико-процесуальний – розкриває наскільки особистість усвідомлює власну діяльність у навколишньому середовищі та як глибоко аналізує ефективність цієї діяльності порівняно з задоволенням власних потреб;
- д) параметр стійкості відбиває, наскільки стійке суб'єктивне ставлення особистості до навколишнього середовища.

Ці параметри широти, інтенсивності, усвідомленості, стійкості, значущості та аналізу ступеня суб'єктивного ставлення особистості до природи є базовими, оскільки задають певним чином кількісні характеристики суб'єктивного життєвого простору особистості. І чим більший цей суб'єктивний життєвий простір, тим значуща роль належить йому в житті людини зокрема й суспільства в цілому. Існують параметри модальності. Це:

- а) емоційно-ціннісний характер розкриває, наскільки високий рівень емоційності суб'єктивного ставлення особистості до навколишнього середовища й оцінки його об'єктів як особисто значущих для неї;
- б) параметр когерентності розкриває ступінь провідної тенденції в суб'єктивному ставленні особистості до навколишнього середовища;

в) рецесивно-домінантний – відбиває рівень суб'єктивного ставлення особистості до природи й характеризується низьким чи високим ступенем домінантності;

г) параметр усвідомленого вибору розкриває рівень сформованості особистості як суспільного суб'єкта, тобто вчинок як акт морального самовизначення особистості. Цей параметр, за твердженням психологів С.Д.Дерябо і В.А.Ясвіна, є концентрованим виявленням усього суб'єктивного ставлення до природи, в ньому воно проявляється найбільше. В цьому, на думку вчених, від перцептивно-афективного до вчинкового параметру інтенсивності зростає ступінь виявлення суб'єктивно-зовнішнього ставлення, а також значущості власної надситуативної активності особистості;

г) параметри власної життєвої позиції розкривають ступінь комплексності й логічної єдності морально-етичних принципів і світоглядних позицій прийнятих особистістю.

Це і є одним із завдань, яке ми використовуємо для визначення культурологічної сторони екологічної освіти у шкільному закладі, що пов'язано також з проблемами різнобічного розвитку особистості, нової діяльнісно-доцільної культури в довкіллі і, головне, формування громадянської відповідальності за збереження природи, з проблемами засвоєння знань, ціннісних орієнтацій, а також з умінням розв'язувати екологічні проблеми.

У висновку до викладеного змісту статті вважаємо за необхідне визначити чотири типи власної життєвої позиції особистості:

- об'єктно-прагматичний;
- об'єктно-непрагматичний;
- суб'єктно-прагматичний;
- суб'єктно-непрагматичний.

Психолого-педагогічний аспект суб'єктивного ставлення особистості до навколишнього середовища і на його основі формування світогляду вважаємо однією з проблем для нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Урсул А.Д. Интегративно-загальнонаукові тенденції пізнання і філософія //Питання філософії. – 1977. – №1.
2. Яворук О.А. Функции интегративных курсов при обучении учащихся основам естественных наук в школе //Наука и школа. – 2002. – №1.
3. Якименко С.І. Світогляд як інтегроване засвоєння дійсності //Вересень. – 1998. – №12.
4. Ятайкина А.А. Об интегрированном подходе в обучении //Вересень. – 20018. – №6.